

Sfârșitul amintirii

Colecția **_metamorfoze** propune publicului românesc lucrări situate în zone de intersecție: credință și societate, credință și cultură, credință și grija pentru creație etc. Motivația ce stă îndărătul colecției se înrădăci-nează în convingerea că Împărăția lui Dumnezeu a fost inaugurată și ea se manifestă în lumea de aici prin mesagerii sau ambasadorii ei. Această manifestare nu poate fi însă discretă, ci este vizibilă, influențând fie-care aspect al existenței și fiecare relație semnificativă a oamenilor: cu Dumnezeu, cu ei înșiși, cu semenii și cu întreaga creație. Efectul acestei influențe este unul răscumpărător și restaurativ, lucrurile își regăsesc sensul în realitatea și speranța unei existențe plene, eliberată de robia și efectele căderii. Păcatul, moartea, vina și rușinea au fost învinse și noua viață oferită omului de Hristos prin Duhul Sfânt se desfășoară în noi parametri. Aceste realități trebuie înțelese și interiorizate, pentru ca identitatea creștină să devină imboldul pentru o participare benefică la viața comunităților în care trăim simultan ca cetățeni ai lumii de aici și ai lumii de dincolo.

Binele comun și bunăstarea holistă a semenilor sunt de maxim interes pentru orice credincios care, în virtutea convingerilor și valorilor sale, se pune la dispoziția altora, contribuind prin acțiuni concrete la împlinirea rugăciunii „vie împărăția Ta” – știind însă că doar în veacul viitor va vedea realizarea desăvârșită a acestei așteptări eschatologice.

Coordonatorii colecției

Marcel V. Măcelaru este profesor universitar de teologie la Facultatea de Științe Umaniste și Sociale – catedra de Teologie pentecostală didactică – din cadrul Universității Aurel Vlaicu, Arad, unde coordonează programul de master în Teologie publică și programul doctoral de Teologie evanghelică. A obținut un doctorat în teologie la Universitatea din Oxford (2008), cu o teză pe Vechiul Testament. Activitatea sa științifică se focalizează cu precădere pe studii biblice, teologie publică și misiologie.

Teofil Stanciu este doctor în teologie cu o lucrare din sfera teologiei pu-blice (Universitatea Aurel Vlaicu, 2022). Are peste 15 ani de experiență editorială ca traducător și redactor de carte. Din 2018 coordonează – în calitate de redactor-șef – publicația *Convergențe* și este consultant teo-logic al platformei decenu.eu.

MIROSLAV VOLF (1956) este un teolog protestant și intelectual public de origine croată. Născut în Osijek, a crescut într-o familie pentecostală, iar cel dintâi mentor i-a fost Peter Kuzmič, unul dintre cei mai renumiți teologi est-europeni în perioada regimurilor comuniste. A studiat teologia în țara natală, la Seminarul Teologic din Zagreb, iar ulterior a făcut un doctorat la Tübingen, sub coordonarea reputatului Jürgen Moltmann. Studiile de masterat le-a făcut la Fuller Seminary, în Statele Unite, unde va reveni după căderea comunismului din Europa Centrală și de Est. În 1996, a publicat cartea *Excludere și îmbrățișare*, care i-a adus atât un premiu important, cât și consacrarea teologică și publică internațională. Volumul a fost inclus de revista *Christianity Today* în lista celor mai influente 100 de cărți ale secolului XX.

Volf a cunoscut nemijlocit două tipuri de experiențe traumatice: persecuția din perioada comunistă (despre care și vorbește în *Sfârșitul amintirii*) și războiul fratricid din fosta Iugoslavie. Ambele îi vor marca preocupările și metodologia teologică. Este unul dintre numele importante care activează în ceea ce numim *teologie publică*, o subramură a teologiei în plină ascensiune. În prezent, profesor la Yale Divinity School, conduce și Yale Center for Faith and Culture, prin care desfășoară diverse activități care pun ideile teologice în legătură directă cu viața cotidiană. În 2007, un grup de personalități musulmane publica documentul „A Common Word Between Us and You”, în care pledau pentru dialogul interreligios, afectat de atentatele din 11 Septembrie 2001. Miroslov Volf a fost unul dintre contributorii răspunsului creștin semnat de peste 300 de personalități printre care John Stott sau Rick Warren.

Interesele sale teologice l-au condus către ecleziologie, teologia muncii, relațiile interconfesionale și interreligioase, reconciliere și iertare, natura harului, teologie publică. Cele mai importante lucrări publicate includ titluri precum: *Work in the Spirit: Toward a Theology of Work* (1991), *Trinität und Gemeinschaft: Eine Ökumenische Ekklesiologie* (1996 – teza de doctorat); *Excludere și îmbrățișare* (1996 / Oradea, Casa Cărții, 2014), *Free of Charge: Giving and Forgiving in a Culture Stripped of Grace* (2005), *Captive to the Word of God: Engaging the Scriptures for Contemporary Theological Reflection* (2010), *Credință publică* (2011 / Oradea, Casa Cărții, 2022), *Allah: A Christian Response* (2011 – o controversată carte de teologie politică), *Flourishing: Why We Need Religion in a Globalized World* (2016) și cea mai recentă carte *Life Worth Living: A Guide to What Matters Most* (2023 – carte scrisă în colaborare).

Sfârșitul amintirii

Cum să ne amintim corect într-o lume violentă

Miroslav Volf

Traducere și studiu introductiv de Daniel Fărcaș

Oradea, 2023

_metamorfoze

Colecție coordonată de Marcel V. Măcelaru și Teofil Stanciu

The End of Memory: Remembering Rightly in a Violent World, Second Edition by Miroslav Volf © 2021 William B. Eerdmans Publishing Company

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

VOLF, MIROSLAV

Sfârșitul amintirii : cum să ne amintim corect într-o lume violentă / Miroslav Volf ; trad. și studiu introd. de Daniel Fărcaș. -

Oradea : DECENU.EU, 2023

ISBN 978-606-95706-2-3

I. Fărcaș, Daniel (trad. ; pref.)

2

Redactor: Daniel Cojiță

Corectura: Mirela Ștefan

Tehnoredactare și copertă: Gabi Giulușan

Dacă nu există în text altă precizare, citatele biblice sunt preluate din „Biblia”, Ediția Dumitru Cornilescu revizuită, București, Societatea Biblică Interconfesională, 2019.

Orice reproducere, totală sau parțială, a acestei lucrări este permisă numai cu acordul scris al editurii. Toate drepturile asupra prezentei versiuni în limba română aparțin editurii Decenu.eu.

Editura Decenu.eu

Oradea, str. Măgurei, nr. 2

<https://libraria.decenu.eu/>

librarie@decenu.eu

Cuprins

Amintiri din viitor. Studiu introductiv	xi
Prefață la a doua ediție	1

PARTEA ÎNTĂI

Amintește-ți!

I. Amintirea anchetelor	7
II. Amintirea: pavăză și sabie	25

PARTEA A DOUA

Cum să îți amintești?

III. Să spunem adevărul, să arătăm îndurare	45
IV. Eul rănit, amintirile vindecate	75
V. Cadre ale amintirilor	97
VI. Amintirea, Exodul și Patimile	117

PARTEA A TREIA

Câtă vreme să îți amintești?

VII. Râul amintirii. Râul uitării	147
VIII. Apologeții uitării	169
IX. Răscumpărarea. Armonizare și alungare”	195
X. Învăluit în bunătate	213

Postscriptum. O reconciliere imaginară	239
Despre amintirile victimelor și agresorilor	257
Postfață	275
Epilog. După cincisprezece ani	279
Interviu cu James K.A. Smith	301
Mulțumiri	317
Index	321

PARTEA ÎNTÂI

Amintește-ți!

CAPITOLUL I

Amintirea anchetelor

Trebuie să fac o mărturisire: cândva, eram socotit o amenințare la siguranța națională. Luni de-a rândul am fost supus unor anchete care nu vizau doar detalii referitoare la viața mea personală, ci și la alți oameni suspecți că sunt o amenințare la adresa statului. Așadar, nu-i deloc de mirare că fotografiile deținuților maltratați la Abu Ghraib, în Irak, m-au cutremurat până în măduva oaselor. Încă îmi amintesc unde mă găseam atunci când am văzut pentru prima dată imaginea unui om acoperit cu o cagulă și conectat la cabluri electrice, stând neajutorat, cu brațele depărtate, într-un fel de răstignire a vremurilor moderne. Cumplite ferestre deschise către tortură; ele au făcut ca mintea să-mi fie inundată de scene – deși mai puțin dure și umiltoare – din timpul propriilor mele anchete, de acum douăzeci de ani.

Învinuiri și amenințări

Era în anul Domnului 1984, deși mie îmi părea mai curând anul Vrăjmașului. În toamna lui 1983, am primit ordin de încorporare pentru serviciul militar obligatoriu, în Iugoslavia comunistă de atunci. Nu era nicio cale de scăpare. A trebuit să las acasă o soție și o teză de doctorat în facere, ca să petrec un an întreg într-o unitate militară din orașul Mostar, unde împărțeam aceeași încăpere cu vreo patruzeci de soldați și mâncam la micul-dejun, la ora cinci dimineața, un soi de tocană de carne arsă. Trecând pragul unității, am avut sentimentul că aici mă așteptau nu doar lipsuri, ci și primejdii.

Soția mea era cetățean american și, deci – în ochii superiorilor mei – un posibil spion CIA. Eu însumi fusesem instruit în Occident, într-o

disciplină „subversivă”, care studiază toate lucrurile raportându-le la Dumnezeu, care este mai presus de toți dumnezeii lumii, inclusiv de regimurile totalitare. Scriam o teză despre Karl Marx, a cărui perspectivă asupra socialismului și a implementării lui nu putea decât să delegitimeze genul de socialism pe care îl susținea armata iugoslavă. Eram fiu de pastor, pe care comuniștii fuseseră cât pe-aci să-l ucidă, după Al Doilea Război Mondial, ca dușman al poporului și pe care poliția secretă îl suspecta de răzvrătire și îl hărțuia cu regularitate. Eram nevinovat, însă „Fratele cel Mare”¹ era cu ochii pe mine. O știam bine. Nu știam însă prea bine în ce fel.

Fără să știu, cea mai mare parte a unității fusese cooptată în urmărirea mea. Unul dintre soldați mi-a dat să citesc o carte politică sensibilă, altul, un număr recent din *Newsweek* sau din *Time*, iar un al treilea și-a contactat tatăl, care lucra la revista croată *Danas*, ca să-mi facă un abonament. Toate acestea erau menite să mă determine să vorbesc despre religie, apartenență etnică, despre politică, despre armată, despre orice ar fi putut pune în evidență înclinațiile mele către răzvrătire. Aveam cu mine un Nou Testament, iar unii soldați s-au arătat interesați să poarte discuții despre cele scrise în el, subiect interzis în unitate. Am fost numit ordonanță a căpitanului, o slujbă de altfel de dorit, dar care mi-a fost oferită astfel încât să-mi petrec cea mai mare parte din timp într-o încăpere înțesată cu microfoane. Luni de-a rândul, orice vorbă pe care o rosteam era notată sau înregistrată și orice pas pe care îl făceam, atât în interiorul, cât și în afara unității, era monitorizat.

Pătimirile mele au început la scurtă vreme după ce am dat peste un soldat care traducea pentru ofițerul de contrainformații o scrisoare pe care mi-o scrisese soția. Am fost convocat la o „stare de vorbă”. „Știm totul despre tine”, mi-a spus Căpitanul G., ofițerul de contrainformații. Era flancat de alți doi ofițeri cu chipuri decolorate și, totodată, amenințătoare. Aveau destule „dovezi” despre planurile și activitățile mele

---

¹ Big Brother (engl.orig.) – personaj inventat de către George Orwell, în romanul 1984, și care a devenit sinonim cu controlul și supravegherea sistemelor totalitare (n.red.).

subversive. Un dosar gros de-o șchioapă zăcea pe biroul Căpitanului: transcrierile conversațiilor pe care le purtasem în birou, rapoarte despre ceea ce vorbisem cu unul sau altul dintre soldați, fotografiile cu mine intrând în diverse clădiri din oraș, uneori făcute de undeva de sus. Cu certitudine, știau foarte multe despre mine. Și nu păreau deloc încântați de toate astea.

Precum instanța de judecată din *Procesul* lui Franz Kafka, anchetatorii mei își dădeau silința să găsească „o crimă acolo unde inițial nu a fost nimic”². Făcusem propagandă religioasă în unitate, ceea ce însemna că sunt împotriva socialismului, care, în Iugoslavia, dăduse oficial mâna cu ateismul. Lăudasem un nazarinean³ care refuza să-și satisfacă serviciul militar din motive de conștiință, așadar subminam apărarea patriei noastre. Spusesem ceva nepotrivit despre Tito, așadar eram dușman al poporului. Eram căsătorit cu o americană și studiasem în Occident, așadar eram spion. Acuzațiile trebuie să fi fost stânjenitoare pentru anchetatori. Limitarea libertății de exprimare, iar nu faptul de a te prevala de ea ar fi trebuit să li se pară condamnabilă din punct de vedere moral. Iar unele dintre acuzații erau de-a dreptul ridicole. Oare orice american care trăiește în străinătate este spion? Însă ofițerii erau cât se poate de serioși: precis că încercam să răstorn regimul. Problema reală, pe care ei au intuit-o corect, era că legăturile care țineau laolaltă Iugoslavia erau cât pe ce să se destrame. Vrăjmașul se putea ascunde sub orice piatră, în orice tufiș.

Amenințările au luat locul acuzațiilor formulate la adresa mea. Opt ani de temniță pentru fărădelegile pe care le comiseseam! Știam bine ce înseamnă asemenea amenințări. Dacă aș fi fost civil, aș fi putut conta pe sprijinul unui avocat și pe opinia publică atât din țară, cât și din străinătate. Dar eram în armată, așa că urma să compar în fața unei instanțe militare, în ședință închisă. Nu puteam avea parte de avocat

² Franz Kafka, *Procesul*, trad. Gellu Naum, București, RAO, 1994, p. 127.

³ Biserica Nazarinienilor este o confesiune evanghelică apărută în Statele Unite între anii 1895 și 1908. Mișcarea s-a desprins din tradiția metodistă, dar a antrenat și biserici pentecostale. Printre particularitățile de doctrină practică ale nazarinienilor se numără refuzul de a folosi arme de foc, dar și participarea la viața politică și la vot (n.tr.).

independent. A fi acuzat însemna a fi condamnat, iar a fi condamnat însemna pieirea mea..., dacă nu mărturiseam. Și dacă nu „mărturiseam cât se poate de repede și de complet”⁴. Deși n-am recunoscut nimic din ceea ce mă asigurau ei că știu deja, eram copleșit. Așa au decurs lucrurile întâlnire de întâlnire, săptămână de săptămână. Am înghițit porții întregi de amenințări cumplite, garnisite din când în când cu speranțe deșarte. În afară de Căpitanul G., care era mereu de față, apăreau mereu noi anchetatori, de diverse grade, până la cel de general.

La drept vorbind, toată această atenție care mi se acorda îmi dădea sentimentul că am importanță; acel gen de importanță pe care o trăiește vulpea atunci când este urmărită de rege și de camarila sa, cu cai de rasă, cu ogari supli și cu arme ucigătoare! Însă un sentiment cu totul copleșitor le-a înăbușit pe toate celelalte: frica. Și nu de puține ori, o frică paralizantă, care nu-ți face doar sufletul să tremure, ci, mai mult, îți înmoaie oasele. Deși n-am fost deloc torturat fizic, eram captiv în mâna de fier a anchetatorilor mei și pe de-a-ntregul la cheremul milei lor. Puteau face cu mine orice ar fi vrut; iar ochii lor îmi spuneau, atunci când mă șfichiuiu cu amenințări, că le făcea plăcere să mă vadă suferind. Nu m-am înspăimântat atât de mult de amenințările cu închisoarea, mi-a fost frică însă de aparenta atotputernicie a acestor răufăcători. Părea că mă urmărește un atotprezent ochi malefic, că o minte bolnavă se joacă, spre propria-i delectare, cu ceea ce vedea ochiul malefic, că o voință malefică luase hotărârea să mă chinuie, că un braț imens și puternic se pusese în slujba acestei voințe. Nu aveam nicio scăpare, eram neajutorat, iar pământul îmi fugea de sub picioare. Fără putința de a ține piept. Tremurând înaintea dumnezeilor falși ai puterii, eram, firește, ceva. Dar, ca persoană, nu mai eram nimic.

Amintirea abuzului

„Starea de vorbă” a încetat tot așa de abrupt cum a început; și fără nicio explicație. După terminarea stagiului militar, ofițerii de contrain-

---

⁴ Arthur London, *The Confession*, trad. Alastair Hamilton, New York, William Morrow and Company, 1970, p. 56.

formații au avut o încercare stângace de a mă recruta, ca să lucrez pentru ei. „Având în vedere ce ai făcut, ne-am purtat bine cu tine”, mi-a spus un ofițer. „Știi bine ce meritai. Ai putea să-ți arăți recunoștința lucrând pentru noi”. Recunoștința? Pentru lunile din viață care mi-au fost răpite de anchete doar pentru că sunt teolog creștin și căsătorit cu o americană? Pentru tortura psihică? Pentru frică, neputință și umilință? Pentru că mi-au invadat viața interioară chiar și după ce mi-am terminat serviciul militar? Pentru că m-au făcut ca luni de-a rândul să văd lumea prin ochelarii abuzului și să nu mai am încredere în nimeni?

Anchetele de care am avut parte pot fi socotite ca forme de abuz de intensitate medie, mai dure decât o insultă sau o palmă, dar mai ușoare în comparație cu tortura și suferința la care au fost supuși mulți alții în mâinile tortionarilor, mai ales ale celor școliți după metodele Armatei Roșii⁵. Fără izolare prelungită, fără privare de somn, fără înfometare, fără poziții corporale dureroase, fără agresiuni fizice sau maltratări sexuale. Cu toate acestea, chiar și după aceea, mintea mi-a rămas robită de abuzul pe care l-am suferit. Era ca și cum Căpitanul G. s-ar fi mutat în casa minții mele și s-ar fi pitit tocmai în sufragerie, așa încât trebuia să trăiesc de acum cu el.

Voiam cu tot dinadinsul să iasă de îndată și fără urmă din mintea mea. Dar nu era niciun chip să-l țin la distanță, niciun chip să-l uit. Se aciuse în sufragerie și mă ancheta iar și iar. Știam că n-ar fi înțelept să uit oricum, chiar dacă aș fi putut. Sau cel puțin nu imediat. Motive deopotrivă psihologice și politice vorbeau împotriva acestui fapt. Prin urmare, încetul cu încetul, l-am dat mai la o parte pe Căpitan și m-am învoit să-mi trăiesc viața în preajma lui. Cu fiecare întâmplare mărunță, îmi atrăgea din nou privirile și mă făcea să plec urechea la învinuirile și amenințările sale. Dar, în general, îi întorceam spatele și îi înăbușeam vocea cu forfota activităților de zi cu zi. Învoiala a funcționat destul de bine. Și, de altfel, încă funcționează; acum l-am limitat la ungherul cel

---

⁵ Vezi, de pildă, mărturiile personale despre recluziune și anchetă ale lui Arthur London (*The Confession*) și Lena Constante (*Evadarea tăcută. Trei mii de zile singură în închisorile din România*, București, Humanitas, 1992).

mai îndepărtat al subsolului meu întunecat și i-am preschimbat sinele într-un contur vag.

Reușita mea de a-l ține la distanță pe Căpitan mi-a lăsat însă aproape intactă îngrijorarea referitoare la relația mea cu el. Această îngrijorare și-a făcut apariția odată cu începutul anchetelor: eram maltratat, așadar ce-ar fi trebuit să fac? Nu era decât un fel în care *simțeam* că vreau să reacționez. Voiam să strig, și să-i ocărăsc, și să le-o plătesc la fel. În romanul său, *The Shoes of the Fisherman* [Sandalele pescarului], Morris West prezintă reveriile anchetatorului Kamenov: „De îndată ce ai făcut un om praf interogându-l, de îndată ce i-ai așezat fărămele pe o masă și le-ai pus din nou cap la cap se întâmplă ceva ciudat. Fie îl iubești, fie îl urăști tot restul vieții. Iar el te va iubi sau te va urî în același fel”⁶. Nu știu ce au simțit pentru mine anchetatorii mei, dar eu n-am încercat deloc dragoste pentru ei. Numai mânie rece și înăbușită, pe care nici măcar răzbunarea, dacă ar fi fost cu putință, n-ar fi reușit să o schimbe. Dar am simțit – poate mai degrabă inconștient decât conștient – că, dacă aș ceda în fața acestui simțământ, n-aș proceda ca o ființă umană, ci aș reacționa ca un animal rănit. Și nu avea niciun fel de importanță dacă această reacție era în lumea fizică (ceea ce era cu neputință) sau în propria mea imaginație. A acționa ca o ființă umană înseamnă să onorezi sentimentele, chiar și setea de răzbunare, dar înseamnă deopotrivă să urmezi poruncile morale înscrise de Dumnezeu în țesătura omenității noastre. Oricât de bântuit de frică și umilit eram, am luat hotărârea să nu pierd ceea ce credeam că este mai de preț în spiritul omenesc: dragostea pentru aproapele meu, chiar dacă acesta se dovedește vrăjmaș.

Cu cât mai dură este agresiunea de care avem parte, cu atât mai probabil este să reacționăm, și nu să răspundem, să acționăm împotriva agresorilor așa cum *simțim* că vrem să acționăm, și nu așa cum *ar trebui* să acționăm. Oare aș mai fi putut rămâne fidel principiului iubirii vrăjmașului dacă aș fi fost abuzat la fel de dur – sau chiar mai rău – ca

---

⁶ Morris L. West, *The Shoes of the Fisherman*, New York, William Morrow and Company, 1963, p. 46.

deținuții de la Abu Ghraib? Poate că nu. Forța abuzului mi-ar fi copleșit până și capacitatea de a mă gândi să-i iubesc pe cei care m-au abuzat, de a le dori binele, de a căuta să le fac bine, de a lupta ca să stabilesc o legătură umană cu ei. Oare incapacitatea mea ar fi anulat porunca de a-mi iubi vrăjmașul? Nu cred. Eventual ar fi amânat ducerea ei la îndeplinire până când o putere mai presus de mine însumi m-ar fi făcut să-mi vin în fire. Și atunci aș fi putut face ceea ce știam în adâncul meu că ar trebui să fac. Și atunci aș fi putut face să rezoneze în felul meu strigătul de luptă și de biruință din predica aboliționistei și luptătoarei pentru drepturile femeii din veacul al XIX-lea, Sojourner Truth, predică intitulată „When I found Jesus” [„Când L-am găsit pe Isus”]:

Slavă, slavă, slavă Domnului! Și începui să simt în suflet o dragoste pe care n-am simțit-o nicicând mai înainte: dragoste pentru orice făptură. Și-apoi, deodată a încetat și mi-am zis: Ția albi, ei te-au chinuit, și te-au snopit în bătaie, și ți-au nenorocit neamul; ia mai gândește-te și la ăia! Dar apoi un alt iureș de iubire îmi străbătu sufletul și strigai: „O, Doamne, acum pot să-i iubesc și pe ăia albi”⁷.

Din fericire pentru mine, eu trebuia să-l iubesc doar pe Căpitanul G., și nu pe „ăia albi”, pe oamenii care își schingiuiesc semenii ca să-i omoare, pe monștrii hotărâți să extermine grupuri etnice întregi.

Ca să triumfe deplin, răul are nevoie de două victorii, nu de una singură. Cea dintâi are loc atunci când se săvârșește o faptă nelegiuită; cea de-a doua, atunci când ea este întoarsă. După cea dintâi victorie, răul ar muri dacă cea de-a doua nu i-ar da un nou suflu. În cazul meu, nu-mi rămăsese nimic de făcut în legătură cu cea dintâi victorie a răului, însă o puteam împiedica pe cea de-a doua. Căpitanul G. nu mă putea modela după chipul lui. În loc să întorc rău pentru rău, am plecat

---

⁷ Sojourner Truth și Olive Gilbert, *Narrative of Sojourner Truth. A Bondswoman of Olden Time, with a History of Her Labors and Correspondence Drawn from Her Book of Life*; also, *A Memorial Chapter*, New York, Penguin, 1998, ed. Nell Irvin Painter, p. 107-108.

urechea la cuvintele apostolului Pavel și am încercat să biruiesc răul prin bine (Rom. 12:21). De altfel, eu însumi fusesem răscumpărat de Dumnezeu, care, în Hristos, a murit pentru răscumpărarea oricărei fărădelegi. Și astfel, încă o dată, acum în legătură cu Căpitanul G., am început să calc (și să mă poticesc) pe urmele pașilor Dumnezeului iubitor de vrăjmași.

Cum deci ar trebui să mă raportez la Căpitanul G. în imaginația mea acum, când fărădelegea lui se repeta doar în amintirea mea? Cum ar trebui să-mi *amintesc* de el și de ceea ce mi-a făcut? Așa cum s-a rugat poporul lui Dumnezeu de-a lungul veacurilor, m-am rugat adesea și eu prin cuvintele psalmistului: „Nu-Ți aduce aminte de greșelile din tinerețea mea, nici de fărădelegile mele; ci adu-Ți aminte de mine după îndurarea Ta, pentru bunătatea Ta, Doamne!” (25:7). Ce înseamnă pentru mine să-mi amintesc de Căpitanul G. și de fărădelegea lui în felul în care L-am rugat eu însumi pe Dumnezeu să-și amintească de mine și de fărădelegea mea? Cum ar trebui să-și amintească cel care *iubește* de acela care i-a greșit și de fărădelegea lui?

Aceasta este și problema pe care mi-am propus să o cercetez în această carte. Subiectul meu este *amintirea fărădelegilor suferite de cineva care nu vrea nici să urască, nici să rămână nepăsător, ci să-l iubească pe cel care i-a greșit*. Ar putea părea un mod neobișnuit de evitare a problemei amintirii agresiunii suferite. Totuși, a îmbrățișa inima credinței creștine înseamnă să fii dislocat din zona confortului, pe tărâmul riscant marcat de obligația iubirii vrăjmașului. Amintirea trebuie condusă de făgăduința de a fi mărinimos și generos chiar față de cei care ți-au greșit.

Multe victime consideră că nu au nicio obligație de a-l iubi pe cel care le-a greșit și înclină să creadă că, dacă *l-ar iubi* pe cel care le-a greșit, și-ar trăda propria umanitate, în loc să și-o desăvârșească. Din acest punct de vedere, în măsura în care agresorii sunt cu adevărat vinovați, ar trebui tratați așa cum *merită* să fie: cu aplicarea strictă a dreptății retributive. Înțeleg forța acestui argument. Însă, dacă ar fi să împărtășesc acest punct de vedere, ar trebui să renunț la o atitudine față de semenii care se află în chiar inima credinței creștine: iubirea

vrăjmașului nu exclude preocuparea pentru dreptate, ci merge dincolo de ea. În această carte, nu propun o dezbatere cu privire la iubirea vrăjmașului, care afirmă dreptatea și care merge totodată dincolo de ea, ci pornesc de la premisa că ea este un dat al credinței creștine⁸.

Cercetând ce fel de întrebări se ridică atunci când o victimă caută să-și amintească în conformitate cu obligația de a-l iubi pe cel care i-a greșit, mă voi referi în cuprinsul acestei cărți la propriile mele întrebări, căci, în mare măsură, ele au fost creuzetul cercetărilor mele asupra acestui subiect. Pentru mine, ele au constituit mereu o fereastră înspre experiențele multora, atât de astăzi, cât și din trecut, mai ales înspre suferințele unor oameni din veacul trecut, cel mai sângeros dintre toate. În capitolul II, voi intra în dezbateră actuală pe care o poartă psihologii, istoricii și intelectualii publici cu privire la importanța amintirii, dezbateră care a început în mare parte ca răspuns la dezastrele veacului trecut, precum cele două războaie mondiale, genocidul armean, Holocaustul, purificările întreprinse de Stalin și de Mao, dar și genocidul din Ruanda. Voi susține că este important nu doar să ne amintim, ci să ne amintim *corect*. Și, în restul cărții, voi cerceta din perspectivă creștină ce înseamnă să-ți amintești corect. Dar aici, în partea a doua a capitolului de față, voi discuta despre cum arată strădania de a-ți aminti corect atunci când este privită din interior, din experiența cuiva căruia i s-a greșit, dar care își dă silința să-l iubească pe acela care i-a greșit. După ce am prezentat pe scurt amintirea anchetelor la care am fost supus, revin cu o examinare critică – și chiar cu întrebări – asupra acestei amintiri.

Cum să-ți amintești corect

Îndemnul de a-și aminti – adresat victimelor și, în egală măsură, tuturor oamenilor – a devenit, în ultimele decenii, aproape atotprezent

---

⁸ Pentru o abordare mai cuprinzătoare a subiectului, vezi Miroslav Volf, *Free of Charge. Giving and Forgiving in a Culture Stripped of Grace*, Grand Rapids, Zondervan, 2005 și *Excludere și îmbrățișare. O explorare teologică a identității, a alterității și a reconcilierii*, trad. Mihaela Gingirov, Oradea/București, Casa Cărții/Pleroma, 2014.